

ГЕНЕЗА ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ПРОФІЛЬНИХ ФІЛОЛОГІЧНИХ КЛАСАХ ЯК ОБ'ЄКТ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ

У статті розглядається проблема організації позакласної роботи з української мови у профільних філологічних класах. Метою статті є аналіз науково-педагогічної літератури, що висвітлює особливості організації позакласної роботи з української мови у процесі профільного навчання. Методологія дослідження передбачала використання теоретичних і практичних дослідницьких методів. Розглянуто питання дослідження позакласної роботи у вітчизняній і зарубіжній лінгводидактиці, окреслено тенденції організації позакласної роботи у профільній школі. Здійснено ретроспективний аналіз поняття «позакласна робота», «позаурочна робота», «позанавчальна робота», «позашкільна робота». Подається визначення «позакласна робота у профільних філологічних класах». Зроблено висновок про актуальність означеної проблеми в контексті стратегії модернізації освіти і передбачення подальших досліджень.

Ключові слова: позакласна робота з української мови, профільне навчання, профільні філологічні класи, позаурочна робота, позанавчальна робота, позашкільна робота.

Постановка проблеми. Позакласна робота є одним із чинників формування сучасної мовної особистості. Тому доцільно проаналізувати теоретичні дослідження з проблем організації позакласної роботи старшокласників у процесі навчання за філологічним напрямом. Актуальність обраної теми визначається підвищенням вимог до психолого-педагогічного й лінгвістичного забезпечення курсу української мови, у зв'язку з переходом старшої школи на профільне навчання. Виникає очевидна необхідність проведення позакласної роботи, яка покликана зробити вагомий крок у підвищенні загальної мовної культури учнів, у збагаченні знаннями і навичками, завершенні професійної орієнтації, науковій популяризації предмета. Проблема підвищення якості позакласної роботи як засобу додаткової мовної освіти учнів була завжди актуальною. Різним аспектам позакласної роботи з української мови присвячено наукові праці, у яких розкривається зміст, методика, завдання, мета, принципи, методи, питання організації, форми і засоби. Однак питання позакласної роботи з української мови у профільних філологічних класах стають особливо актуальними в контексті сучасної модернізації мовної освіти і зумовлюють потребу в подальших дослідженнях.

Аналіз актуальних досліджень свідчить про те, що генеза проблеми організації позакласної роботи не є новою у вітчизняній педагогіці, а отже, відображена в численних наукових працях українських та російських дослідників різних періодів (В. Сухомлинський, А. Макаренко, Г. Передрій,

Н. Ушаков, А. Текучов, М. Жежеря, Л. Григорян, К. Ушинський, А. Топоров, А. Гамалій, Г. Глухова, В. Кононенко, В. Мельничайко, О. Беляєв, Ю. Азаров, Г. Суворова, В. Петров, В. Крутьєв, І. Вихованець, О. Потапенко, Г. Грибан, О. Кучерук, Г. Аркушин, А. Коваль, Л. Лисиченко, С. Караман, Л. Загребельна, М. Статкін, Є. Костяшкін, В. Лозова, Н. Буринська).

Зарубіжні дослідники розглядали методичні аспекти в навчально-виховному процесі як позакласної, так і позаурочної діяльності учнів (Д. Брубекер, А. Валлон, О. Вільман, А. Дистерверг, Дж. Дьюї, Р. Єджвардт, А. Маслоу, Й. Песталоцці, М. Хайдегер, З. Хемус, С. Шуман та ін.).

Питання про зміст і напрями позаурочної роботи в сучасній школі стали предметом розгляду в працях І. Беха, А. Капської, Б. Кобзаря, І. Мартинюк, Г. Пустовіта, П. Щербаня та ін.

Окремі аспекти організації позакласної роботи в системі шкільної мовної освіти висвітлено у працях сучасних лінгводидактів А. Богуш, О. Горошкіної, О. Кучерук, С. Карамана, О. Караман, Н. Дикої, З. Бакум, М. Вашуленка, Г. Шелехової, А. Нікітіної, Н. Голуб, М. Жовтобрюха, Л. Мацько, М. Пентиліук, Р. Дружененко, О. Потапенка та ін.

Проте огляд джерел з проблеми дослідження засвідчує відсутність праць, у яких би були розглянуті цілісно та комплексно питання організації позаурочної діяльності учнів з української мови у профільній школі.

Мета статті полягає у висвітленні генези проблеми організації позакласної роботи з української мови у профільних філологічних класах.

Методи дослідження. Для розв'язання комплексу завдань нами використано такі методи дослідження: теоретичні – аналіз філософської, лінгвістичної, психологічної, педагогічної літератури; емпіричні – спостереження, узагальнення педагогічного досвіду. За допомогою системно-узагальнювального методу зроблено висновки за результатами дослідження.

Виклад основного матеріалу. Модернізація змісту шкільної освіти в умовах переходу до профільного навчання потребує якісних змін в організації позакласної роботи, необхідності пошуку нових форм.

Під час перебігу позакласних заходів учні вдосконалюють мовну, мовленнєву, комунікативну, соціокультурну компетенції. Позакласна робота у профільній школі слугує й потужним засобом професійної орієнтації учнів. Завдання позакласної роботи з української мови перебувають у тісному взаємозв'язку із загальними завданнями вивчення української мови й передбачають спільну мету.

Метою профільного навчання української мови (філологічний напрям, профіль – українська філологія) є формування інтелектуально розвиненої, морально досконалої, національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, яка вільно володіє виражальними засобами сучасної української літературної мови, її стилями, різновидами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо),

відзначається готовністю до подальшого професійно-орієнтованого навчання, спроможна самостійно визначати цілі самонавчання, самовиховання й саморозвитку та діяльнісно їх реалізовувати [8, 74].

Урахування мети й особливостей завдань саме позакласної роботи відкриває перед учителем різноманітні можливості для задоволення індивідуальних запитів старшокласників, урахування їх інтересів і нахилів.

Концептуальні положення щодо змісту, форм і організації позакласної роботи в загальноосвітній школі базуються на засадах Конституції України, Законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти, Концепції профільного навчання в старшій школі, Національної доктрини розвитку освіти, а також вимогах нормативних документів МОН України, Міжнародної організації співробітництва й розвитку освіти, Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти.

Особливого значення надавали позакласній роботі в системі виховання видатні педагоги різних епох Б. Грінченко, А. Макаренко, С. Русова, М. Стельмахович, В. Сухомлинський, К. Ушинський, С. Шацький, психологи й філософи І. Бех, І. Зязюн, Г. Костюк та ін.

Аналіз наукових джерел дає підстави стверджувати, що етап становлення позакласної роботи припадає на кінець XIX століття. У пореволюційний період позашкільну і позакласну роботу включено в державну систему народної освіти. Вона набуває широкого розвитку, у школах здійснюються численні масово-політичні і культурно-освітні заходи, створено різноманітні учнівські гуртки, студії, майстерні, дитячі творчі колективи. Позакласна робота доповнює роботу школи щодо всебічного виховання дітей та підготовки їх до практичної діяльності. Основними формами роботи стають масова (лекції, доповіді, вечори, ранки, екскурсії, ігри), суспільно корисна праця, гурткова робота, індивідуальні заняття дітей з окремих видів мистецтва, спорту [9, 302].

Позакласна робота вже в 30-і роки XX століття стає невід'ємним компонентом навчально-виховного процесу, зокрема з упровадженням обов'язкового початкового навчання [4, 17–23].

В «Енциклопедії освіти» за редакцією В. Кременя відображено позакласну роботу як таку, що є складником навчально-виховної роботи та проводиться в позаурочний час для розширення знань, умінь і навичок, розвитку самостійності, індивідуальних здібностей і схильностей учнів, а також задоволення їх інтересів і забезпечення розумного відпочинку. Позакласна робота проводиться на основі принципів самостійності й добровільності, ураховуються розумові й фізичні особливості школяра [3, 825–826].

За визначенням, яке дається в «Українському педагогічному енциклопедичному словнику» С. Гончаренка, «позакласна робота в школі – складова частина навчально-виховної роботи, одна з форм організації

дозвілля учнів. Позакласна робота організовується та проводиться в позаурочний час органами дитячого самоврядування за активної допомоги і при тактовному керівництві з боку педагогічного колективу, особливо класних керівників, вихователів, організаторів позакласної і позашкільної роботи. Значну допомогу учням в організації позакласної роботи надають позашкільні заклади. Тісно пов'язана з навчально-виховною, що проводиться на уроках» [1, 519].

У лінгводидактичних працях відомих дослідників знаходимо визначення змісту й завдань позакласної роботи в концепції мовної освіти, однак потребує уточнення понятійного апарату «позакласна робота», «позаурочна робота», «позашкільна робота», «позааудиторна робота», «позанавчальна» для подальшого дослідження. Розмежування цих понять містить як теоретичне, так і практичне значення.

Проаналізувавши наукові джерела з означеної проблеми, робимо висновок, що широковживаними є такі поняття: «позакласна робота», «позаурочна робота», «позанавчальна робота», «позашкільна робота». Для нашого подальшого дослідження доцільно уточнити ці ключові поняття, які часто ототожнюються в методичній літературі.

Позашкільна робота розглядалась як така, що відбувається поза межами школи. Термін «позашкільна робота» з'явився в 1904 році на базі першого міського народного дому, в діяльності якого брав активну участь С. Шацький. Позашкільні заклади за правовими формами кваліфікували як державні, комунальні, приватні, що функціонували у формі центрів, комплексів, палаців, будинків, клубів, спортивних шкіл, дитячих бібліотек, бюро, галерей, оздоровчих закладів та ін. На сучасному етапі розрізняють комплексні та профільні, останні з яких включають сукупність різних напрямів діяльності творчих учнівських об'єднань. У позашкільній роботі може прослідковуватися зв'язок з навчальною роботою, будуватися за профілем на добровільній основі. Аналіз діяльності позашкільних закладів останніх років дає змогу визначити провідну тенденцію подальшого розвитку системи позакласної освіти – поступове розширення сфери профільних закладів. Розвиватися позашкільна освіта починає з 1935 року. Нині в Україні діє 1478 позашкільних навчальних закладів, на базі яких функціонує близько 400 профілів учнівських творчих об'єднань [2, 825–830].

У праці «Наука про рідномовні обов'язки» І. Огієнка знаходимо велику кількість рідномовних приписів щодо позакласної роботи, яку вчений називав «могутнім двигуном розвитку мови». Позакласна робота, на його думку, має будуватися на засадах активного використання рідної мови в усіх видах мовної комунікації; організації популярних курсів літературної мови; заснуванні й підтримці «Гуртків плекання рідної мови». У розділі «Найперші рідномовні обов'язки» автор зазначає, що «кожний свідомий громадянин мусить дбати, щоб навіть у найменших оселях

закладалися «Гуртки плекання рідної мови», які повинні активно діяти при церковних парафіях та закладах освіти» [5, 15]. Душею таких гуртків професор вважав саме вчителя, який покликаний залучати молодь до активної співпраці. Визначав основні завдання гуртка: плекання рідної літературної мови; збільшення культури рідної мови; спілкування рідною літературною мовою; опрацювання мовознавчої літератури; передплата рідномовного друкованого органу тощо. Одним із напрямів діяльності гуртка вважав «Свята рідної мови», зокрема, подає методiku організації, зазначає, що невід'ємною складовою свята має бути гімн українців, який повинен закликати учнів вивчати й шанувати рідну мову [5, 42].

Сучасна лінгводидактика позакласну роботу з української мови визначає як спеціальні цілеспрямовані мовні заняття з учнями, що відбуваються в позаурочний час. Зміст таких занять часто виходить за межі програми задля поглиблення знань, умінь і навичок з предмета, розвитку пізнавальної активності, творчих здібностей, забезпечення виховної спрямованості предмета. Зміст позакласної роботи складають загальні відомості про мову, питання з лексики, фразеології, стилістики, ознайомлення з науково-популярною лінгвістичною літературою, довідковими лексикографічними виданнями, відомостями про видатних мовознавців, ознайомлення з сучасною мовною ситуацією в Україні [7, 102–103].

На думку Г. Р. Передрїй, «позакласна робота з української мови – це обов'язкова складова нормально організованого навчально-виховного процесу школи, яка проводиться паралельно з класною і служить засобом розширення, поглиблення й удосконалення знань, здобутих учнями у школі». У методичному посібнику розглядає принципи проведення позакласної роботи з української мови, а також методiku організації різних форм і видів. На методично правильно організованих позакласних заняттях учні одержують нові знання з мови, закріплюють, повторюють матеріал, удосконалюють орфографічні, пунктуаційні й стилістичні навички, поліпшують культуру мовлення. Дослідниця не заперечує думку про те, що позакласна робота пов'язана тісно з уроками, проте переконана, що «дублювання або продовження роботи, проведеної на уроці, зрозуміло, не зацікавить і не активізує учнів» [6, 5].

Погоджуючись із такою думкою, акцентуємо увагу на взаємозв'язку уроків і позакласних занять. Методично правильно організований урок передбачає використання мовного матеріалу позакласних занять. Добре організована позакласна робота сприяє результативному засвоєнню програмового матеріалу, впливає на мовленнєвий, інтелектуальний, морально-етичний розвиток особистості. Багато науковців обумовлювали взаємозв'язок класної і позакласної роботи в тематичному плані, зазначаючи безпосередній зв'язок з темою уроку та частковий.

На сучасному етапі важливим стає не тільки вибір форм, методів і прийомів організації позакласної роботи у профільних філологічних класах, а й уміле, методично обґрунтоване поєднання з програмовим вивченням мови.

Загалом під позакласною роботою з української мови більшість дослідників розуміють спеціальні позаурочні заходи, які організовуються на добровільній основі і слугують додатковим ресурсом поглиблення й удосконалення знань, здобутих на уроці.

О. М. Горошкіна виокремлює такі основні завдання позакласної роботи з української мови: розширення і поглиблення набутих на уроках мови знань; удосконалення знань і навичок учнів; виховання ініціативи, самостійності, творчих здібностей, інтересу до предмета. Автор переконана, що в ході позакласних заходів школярі вдосконалюють мовну, мовленнєву, комунікативну, соціокультурну компетенції, але така робота не повинна дублювати уроки або перетворюватися на спеціальні заняття з невстигаючими учнями. Погоджуємося з думкою науковця, що специфічною рисою позакласної роботи є репрезентація мовних відомостей у науково-популярній формі для збагачення знань учнів, формування стійкого інтересу до предмета [3, 369].

У нашому дослідженні *позакласну роботу з української мови у процесі профільного навчання* визначаємо як особливий цілеспрямований складник профільної мовної освіти, який проводиться в позаурочний час і містить зв'язок з системою уроків. Важливим є врахування вікових та індивідуальних особливостей старшокласників, а також рівень їхнього розвитку, що цілком дозволяє використовувати складний мовний матеріал.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. В умовах сьогодення пріоритетною є підготовка старшокласників до активної життєдіяльності, а відповідно, переосмислення організації самого процесу навчання української мови до запитів суспільства. Позакласна робота з української мови має бути наповнена пізнавальним змістом, розкривати красу й багатство мови, формувати особистість, розвивати патріотичні почуття.

Мовній освіті нині відводиться пріоритетна роль у формуванні багатой духовно, свідомої, інтелектуальної, самодостатньої особистості, тому й організація позакласної роботи з української мови у шкільній освіті України потребує модернізації та вдосконалення. Аналіз основних науково-педагогічних і лінгводидактичних джерел, педагогічний досвід засвідчують, що основним завданням є підвищення загальної мовної культури старшокласників, збагачення знаннями й навичками, формування професійних якостей. Тому до перспективних напрямів наукових розвідок вважаємо за доцільне віднести дослідження системи позакласної роботи з української мови, її організації у профільних філологічних класах, зокрема змісту, форм, методів; розроблення нових методик.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник / Семен Гончаренко. – Рівне : Волинські обереги, 2011. – 519 с.
2. Енциклопедія освіти / АПН України; голов. ред. В. Г. Кремень; [заст. голов. ред. О. Я. Савченко, В. П. Андрущенко; відп. наук. секр. С. О. Сисоєва; члени редкол.: І. Д. Бех, Н. М. Бібік, В. Ю. Биков та ін.]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / Колектив авторів за редакцією М. І. Пентилюк: М. І. Пентилюк, С. О. Караман, О. В. Караман, О. М. Горошкіна, З. П. Бакум, М. М. Барахнян, І. В. Гайдаєнко, А. Г. Галетова, Т. В. Коршун, А. В. Нікітіна, Т. Г. Окуневич, О. М. Решитилова. – К. : Ленвіт, 2009. – 369 с.
4. О практической подготовке студентов педагогических институтов к проведению внеклассной работы с детьми / Сборник приказов и инструкций Министерства просвещения РСФСР. – М. : Учпедгиз, 1956. – № 22. – С. 17–23.
5. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. – Львів : Українська Академія Друкарства; вид-во «Фенікс» при сприянні фонду «Відродження», 1995. – 42 с.
6. Передрій Г. Р. Позакласна робота з української мови в 4-8 класах : Посібник для вчителів / Ганна Передрій. – Київ : Радянська школа, 1979. – С. 5.
7. Словник-довідник з української лінгводидактики : навчальний посібник / кол. авторів за ред. М. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2003. – С. 102–103.
8. Українська мова. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів ЗНЗ. Філологічний напрям, профіль – українська філологія. Профільний рівень / Укладачі: Л. І. Мацько, О. М. Семенов. – К. : Грамота, 2011. – С. 74.
9. Українська радянська енциклопедія. Т II. – К. : УРЕ, 1963. – С. 302.

РЕЗЮМЕ

Диденко Н. Н. Генезис проблемы организации внеклассной работы по украинскому языку в профильных филологических классах.

В статье рассматривается проблема организации внеклассной работы по украинскому языку в профильных филологических классах. Целью статьи является осуществление анализа научно-педагогической литературы, освещающей особенности организации внеклассной работы по украинскому языку в процессе профильного обучения. Методология исследования предусматривала использование теоретических и практических исследовательских методов. Рассмотрены вопросы исследования внеклассной работы в отечественной и зарубежной лингводидактике, обозначены тенденции организации внеклассной работы в профильной школе. Осуществлен дефиниционный анализ понятия «внеклассная работа», «внеурочная работа», «внеучебная работа», «внешкольная работа». Точное определение «внеклассной работы в профильных филологических классах». Сделан вывод об актуальности этой проблемы в связи с модернизацией образования, а также предсказания дальнейших исследований.

Ключевые слова: внеклассная работа, внеурочная работа, внеучебная работа, внешкольная работа, внеклассная работа по украинскому языку, профильное обучение, профильные филологические классы.

SUMMARY

Didenko N. The genesis of the problem of Ukrainian language extracurricular activities in specialized philological classes as an object of theoretical analysis.

The problem of the Ukrainian language extracurricular activities' organization in specialized philological classes is discussed. The article is aimed at analyses of the research-pedagogical literature that describes peculiarities of the Ukrainian language extracurricular activities' organization in the specialized education. Research methodology included the use

of theoretical and practical research methods. The question of research of extracurricular activities in domestic and foreign lingo didactics is considered. Trends of extracurricular activities' organization in a specialized school are outlined.

Definitional analysis of the concept «out-of-class work», «off-hour work», «supplementary classes», «extracurricular activities» is carried out. Definition of «extracurricular activities in specialized philological classes» is suggested. The author underlines that being properly organized lesson involves the use of language material of extracurricular activities. Being well organized extracurricular classes enhance effective program material mastering, influence speech, intellectual, moral and ethical development of the individual.

During the course of extracurricular activities students improve language, speech, communicative, social and cultural competence. Extracurricular activities in a specialized school are a powerful tool for professional orientation of students. The tasks of Ukrainian language extracurricular activities are in close interrelationship with the general objectives of Ukrainian language learning and have a common goal. There is an obvious need for extracurricular activities aimed at significant improvement of general language culture of students, enriching them with knowledge and skills, completion of vocational orientation, scientific popularization of the subject.

The problem of improving the quality of extracurricular activities as the means of supplementary language education of students has always been very important. Various aspects of Ukrainian language extracurricular activities are considered in research papers describing content, methodology, objectives, purpose, principles, methods, organizational issues, ways and means. The conclusion about the urgency of the problem within the period of educational modernization strategy and prognosis of future research is carried out.

Key words: *out-of-class work, off-hour work, supplementary classes, Ukrainian language extracurricular classes, specialized education, specialized philological classes.*